

اتنوفارماکولوژی گیاه دارویی شوید (مطالعه موردی در شهر اردستان)

علیرضا مؤمن زاده^{الف}، منصوره قوام^{الف*}، صدیقه کیانی سلمی^ب

^{الف}گروه مرتع و آبخیزداری، دانشکده منابع طبیعی و علوم زمین، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران
^بگروه جغرافیا و اکوتوریسم، دانشکده منابع طبیعی و علوم زمین، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

چکیده

سابقه و هدف: اتنوفارماکولوژی شامل پژوهش‌های میدانی و تجربی است که اطلاعات بسیار بالارزشی را در مورد گیاهان دارویی عرضه می‌کند. شوید *Anethum graveolens* L. گیاهی یک‌ساله از خانواده چتریان است که در طب سنتی، از بذر و برگ آن به‌عنوان ضدعفونی‌کننده، ضد تشنج، برطرف‌کننده نفخ، برطرف‌کننده سوءهاضمه، افزایش‌دهنده شیر و کاهش‌دهنده چربی خون استفاده می‌شود. مطالعه حاضر با هدف تحلیل اتنوفارماکولوژی شوید در شهر اردستان انجام شد که سابقه طولانی در کشت و مصرف این گیاه دارد.

مواد و روش‌ها: در ابتدا مصاحبه از افراد محلی سالخورده و خبره در زمینه استفاده‌های سنتی دارویی، خوراکی و صنعتی شوید به‌روش نمونه‌گیری گلوله برفی در زمستان ۱۳۹۸ انجام شد. پس از جمع‌آوری اطلاعات محلی، پرسشنامه محقق‌ساخته از این اطلاعات بومی تهیه شد. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران به تعداد ۳۷۵ نفر برآورد شد و پرسشنامه به‌صورت تصادفی در بین مردم شهر اردستان در بهار ۱۳۹۹ توزیع شد. روایی ابزار تحقیق بعد از نظرسنجی از استادان و متخصصان و پایایی آن با استفاده از آلفای کرونباخ به مقدار ۰/۸۹۴ تأیید شد. تجزیه و تحلیل آماری داده‌ها با نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۲ و آزمون تی تست و فریدمن انجام شد.

یافته‌ها: بررسی نتایج فراوانی وضعیت متغیرهای مصرف شوید به‌منظور درمان به‌ترتیب نشان داد که به‌طور میانگین ۳/۱۳ درصد استفاده از بذر تازه آن جهت کاهش چربی خون، ۲/۰۲ درصد استفاده از دم‌کرده بذر جهت درمان درد معده، ۱/۸۷ درصد استفاده از دم‌کرده بذر جهت افزایش شیر در زنان و ۱/۷۳ درصد استفاده از بذر جهت رفع نفخ در دام بود. بیشترین اندام مورد مصرف، برگ گیاه و بیشترین شیوه مصرف (۳۴/۱ درصد) به‌صورت خشک (چاشنی در غذاها) بود.

نتیجه‌گیری: علی‌رغم دانش غنی سالخوردگان و خبرگان محلی از کاربردهای مختلف شوید، پاسخ‌گویان به پرسشنامه محقق‌ساخته در محله‌های مختلف شهر اردستان، دانش بومی درمانی کمی از شوید داشتند یا به آن اعتقاد نداشتند. شاید بتوان گفت تجربه کمتر نسل جوان‌تر و آگاهی کمتر آن‌ها در استفاده از گیاهان دارویی دلیلی بر این امر باشد.

تاریخ دریافت: فروردین ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش: شهریور ۱۴۰۰

کلیدواژه‌ها: طب سنتی ایران، گیاهان دارویی، درمان

مقدمه:

از هرکدام از گیاهان نمایان سازد (۳). گیاه مردم‌نگاری در حوزه گیاهان دارویی و کاربرد درمانی، «اتنوفارماکولوژی» نام دارد. اتنوفارماکولوژی علم مشاهده، شناسایی، توصیف و بررسی تجربی اجزای سازنده و اثرات بالینی داروهای بومی است؛ به عبارت دیگر کاوش علمی مواد فعال زیستی با کاربرد سنتی توسط انسان اتنوفارماکولوژی است (۴).

گیاه شوید (*Anethum graveolens* L.) با نام لاتین Dill از تیره چتریان است. شوید گیاهی یک‌ساله با ارتفاع ۳۰

گیاهان دارویی با درمان و پیشگیری از بیماری‌ها در تأمین بهداشت و سلامت جوامع مختلف از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و هستند (۱، ۲). مردم‌نگاری دانش‌ها و فناوری‌های سنتی و از آن جمله دانش گیاه‌شناسی اقوام و ملل کهن‌سال جهان می‌تواند راه آزموده چندهزارساله را برای معرفی برخی گیاهان از هر نوع و گیاهان جایگزین و مکمل غذایی و دارویی را به‌منظور اهلی کردن و پرورش اقلام جدیدی

خوزستان بذر و برگ این گیاه را به‌عنوان ضدچربی خون، ضدنفخ و تقویت معده مصرف می‌کنند (۱۲). در مطالعه جمع‌آوری و شناسایی منتخبی از گیاهان خودروی شهرستان بافت، استفاده از میوه‌ی شوید به‌عنوان پایین‌آورنده‌ی چربی خون بیان شده است (۱۳). سبزی نوجهده و همکاران، در مطالعه‌ی استفاده‌ی دارویی از گیاهان جوامع بومی در منطقه‌ی قره‌داغ در شهرستان اهر دریافتند که مردم از گل گیاه شوید به‌عنوان دارویی برای لاغری استفاده می‌کنند (۱۴).

با مطالعه‌ی احادیث پزشکی نقل‌شده از معصومین (ع) می‌توان دریافت که گیاهان دارویی شفابخشی جهت پیشگیری‌نمودن و مداوای بیماری‌ها معرفی و پیشنهاد شده است که امروزه تأثیر آن‌ها در پیشگیری و مداوای بیماری‌ها ثابت شده است (۱۵).

با توجه به اهمیت و قدمت دانش بومی مردم محلی شهر اردستان در زمینه‌ی کشت و مصرف گیاهان دارویی و به‌ویژه گیاه شوید، مطالعه‌ی حاضر با هدف تحلیل دانش سنتی این مردم در زمینه‌ی کاربرد این گیاه به‌عنوان خوراکی و دارویی طراحی شد. فرضیه‌هایی نظیر: مردم شهر اردستان از کاربردهای مختلف درمانی و صنعتی سنتی شوید آگاهی دارند و مردم شهر اردستان از فرآورده‌های غذایی، دارویی و صنعتی شوید استفاده می‌کنند در این مطالعه مورد ارزیابی قرار گرفت. گفتنی است که مطالعه‌ی اتنوفارماکولوژی گیاهان دارویی کشت‌شده نظیر شوید توسط خبرگان محلی و سپس بررسی آگاهی و کاربرد همه‌ی مردم از این دانش کهن در حال حاضر، تقریباً در هیچ منطقه‌ای انجام نشده است و از این جهت این مطالعه حائز اهمیت خواهد بود.

مواد و روش‌ها:

معرفی منطقه‌ی مورد مطالعه

شهرستان اردستان، در شمال استان اصفهان، در جنوب کویر نمک، در ۳۳ درجه و ۲۳ دقیقه پهنای شمالی و ۵۲ درجه و ۲۲ دقیقه طول شرقی نسبت به نیم‌روز گرینویچ قرار دارد. از شمال به استان سمنان و گرمسار، از باختر به شهرستان‌های کاشان، نطنز و برخوار و میمه، از خاور به شهرستان نایین و از

تا ۱۰۰ سانتی‌متر است که بذر آن تخم‌مرغی‌شکل با کناره‌های بال‌مانند به رنگ زرد روشن است. ترکیبات شیمیایی بذر شوید شامل تانن، رزین و اسانس فرار متشکل از لیمونن، کتون، کارون و یک ماده‌ی چرب می‌باشد. در عصاره‌ی برگ‌های آن فلاندرین و در اسانس برگ‌های آن آنتول وجود دارد (۵).

در طب سنتی، از شوید به‌عنوان ضدعفونی‌کننده و ضدتشنج و همچنین نیرودهنده، مقوی معده، بادشکن، برطرف‌کننده‌ی نفخ، برطرف‌کننده‌ی سوءهاضمه، استفراغ و اسپاسم، اشتهاآور، افزایش‌دهنده‌ی شیر، قاعده‌آور، تسکین‌دهنده‌ی درد، ملین و کاهش‌دهنده‌ی چربی خون استفاده می‌شود (۶، ۷).

در مطالعات گذشته ذکر شده است که جوشانده‌ی مخلوط عصاره‌ی برگ تازه‌ی شوید و روغن‌زیتون به نسبت مساوی برای تسکین درد مفاصل، اعصاب و نرم‌کردن سفتی‌ها به‌کار می‌رود. همچنین از گرد شوید برای التیام زخم‌های تر و چرکی و از اسانس شوید به‌عنوان ضدباکتری استفاده می‌شود (۸). مصرف شوید همراه با عسل جهت رفع سموم بسیار کمک‌کننده است. در طب سنتی چین برای تسکین کم‌رددهایی که به علت انقباض عضلانی ایجاد می‌شود، شوید تجویز می‌شود. شوید از نظر طبیعت، گرم و خشک است؛ به همین دلیل افراد گرم‌مزاج باید آن را با آبلیمو و سکنجبین و آب‌غوره و ترشی‌ها و افراد سردمزاج باید با دارچین و عسل مصرف کنند (۹).

بذر شوید اثرات درمانی فراوانی دارد و به‌طور سنتی برای تسکین درد معده استفاده می‌شود. بذر شوید ضدتشنج، ضددرد، ضدنفخ شکم و ادرارآور است. همچنین بذر شوید به‌عنوان ادویه و چاشنی در غذاها استفاده می‌شود. دم‌کرده‌ی بذر شوید برای زنانی که شیر کمی دارند، بسیار مفید است. دم‌کرده‌ی ۴ تا ۱۸ گرم بذر شوید در یک لیتر آب و مصرف روزانه ۲ تا ۳ فنجان بعد از هر وعده‌ی غذا برای تسکین درد معده و رفع دل‌درد اطفال بسیار مفید است (۱۰).

مطالعات اتنوفارماکولوژی در ایران حاکی از آن است که مردم منطقه‌ی شمال شرقی خلیج فارس از برگ و بذر شوید به‌صورت خام‌خوری برای درمان چربی خون و درمان ناباروری در مردان استفاده می‌کنند (۱۱). مردم شمال شرقی

رشد می‌کند. همچنان که نمونه ساخته می‌شود اطلاعات کافی برای استفاده در تحقیق جمع‌آوری می‌گردد. این تکنیک نمونه‌گیری اغلب در جمعیت‌های مخفی که دسترسی به آنها برای محقق مشکل است به کار می‌رود.

پس از جمع‌آوری این اطلاعات بومی به منظور عملیاتی‌کردن مؤلفه‌های پژوهش و پاسخ‌گویی به فرضیه‌ها بر مبنای مطالعات پیشینه پژوهش و مبانی نظری از پرسشنامه ساختاریافته محقق ساخته استفاده شد و گویه‌های مختلف مرتبط با پاسخ افراد مصاحبه‌شونده خبره محلی طراحی شد. این گویه‌ها براساس طیف درجه‌ای لیکرت (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد) با کدگذاری ۱ تا ۵ تدوین و تنظیم شد. در این پژوهش، جامعه آماری ۱۵۷۴۴ نفر از شهروندان شهر اردستان بودند که جمعیت مردان ۷۹۵۹ نفر و جمعیت زنان ۷۷۸۵ نفر بود. با استفاده از فرمول کوکران (فرمول ۱)، حجم نمونه به تعداد ۳۷۵ نفر برآورد شد. فرمول ۱:

$$n = \frac{Nt^2 pq}{Nd^2 + t^2 pq}$$

در این رابطه هرکدام از پارامترها عبارت‌اند از:

N: حجم جامعه، تعداد کل جمعیت، T: سطح اطمینان = ۰/۹۶، q: احتمال عدم وجود صفت = ۰/۵، p: احتمال وجود صفت = ۰/۵ (۱۶).

سپس پرسشنامه به صورت تصادفی ساده در بین مردم شهر اردستان در بهار ۱۳۹۹ توزیع شد. شرایط ورود به مطالعه دارابودن حداقل سن ۱۸ سال، عدم علاقه به گیاهان دارویی و توانایی خواندن و نوشتن به زبان فارسی بود. افراد بالای ۶۵ سال و سنین کمتر از ۱۸ سال و مشارکت‌کنندگان در بخش اول یعنی خبرگان محلی از مطالعه خارج شدند.

روایی و پایایی ابزار سنجش

روایی محتوای پرسشنامه (Content Validity) توسط تعدادی از متخصصان (حوزه استفاده از گیاهان دارویی، با مدرک دکتری و حداقل ۵ سال سابقه کار و تدریس) به لحاظ درستی انتخاب بخش‌ها و رسانندگی مفهوم ارزیابی انجام شد. ضریب CVI و CVR به ترتیب ۰/۶ و ۰/۸ بود. همچنین روایی

جنوب به شهرستان‌های اصفهان و نایین محدود است. اردستان در ۱۱۸ کیلومتری شمال شرقی شهر اصفهان و در مسیر کاشان به سمت نایین و یزد قرار گرفته است. آب‌وهوای این شهرستان گرم و خشک بوده و بیشترین درجه حرارت در تیر و مرداد و کمترین آن در دی و بهمن است. پوشش گیاهی این ناحیه از گونه استپ بیابانی است. کوه‌های غیرمنظمی از شعبه‌های کوه کرکس از جنوب شهرستان می‌گذرد و از سطح دریا یک هزار و ۲۰۷ متر ارتفاع دارد. در شهرستان اردستان گیاهان دارویی به صورت خودرو و کشت شده وجود دارند. زیره، آویشن، شیرین‌بیان، بارهنگ، نعنا، شوید، خارشتر، کاکوتی و خرگوشک از جمله گیاهان دارویی این شهرستان هستند. شوید از مهم‌ترین گیاهان دارویی با قدمت کاشت بسیار طولانی در اردستان است که توسط مردم به طور سنتی در درمان و خوراک استفاده می‌شود.

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و به لحاظ ماهیت روش مطالعه، توصیفی-تحلیلی است. داده‌ها و اطلاعات لازم برای انجام این پژوهش به دو روش کتابخانه‌ای و میدانی گردآوری شد. در روش کتابخانه‌ای برای بررسی ادبیات، سوابق مسئله و موضوع تحقیق از منابع تحقیق مانند کتب، مقالات، طرح‌های مطالعاتی، آمارنامه‌ها و ... استفاده شده است. در روش میدانی برای گردآوری اطلاعات از روش مصاحبه و ابزار پرسشنامه بهره برده شد. این مطالعه براساس پایان‌نامه کارشناسی ارشد با کد ۲۶۵۹۹۲۱ می‌باشد.

نمونه‌گیری و ابزار سنجش

برای این منظور ابتدا با افراد خبره محلی، عطرها و آگاهان که اغلب سالخورده بودند در زمینه کاربردهای مختلف شوید مصاحبه شفاهی با پرسشنامه نیمه‌ساختاریافته در زمستان ۱۳۹۸ انجام شد. معیار انتخاب این افراد، دانش بومی فرد در زمینه کاربردهای مختلف از اندام‌های مختلف شوید بود. برای این منظور از روش گلوله برفی استفاده شد. به این صورت که از اولین افراد مورد مصاحبه خواسته شد افراد دیگری را که با تجربه مشابه می‌شناسند، جهت شرکت در پژوهش (مصاحبه) معرفی کنند. گروه نمونه به نظر شبیه به یک گلوله برفی غلتان

ساختار (Construct Validity): توسط استادان دانشگاه و صاحب‌نظران (حوزه استفاده از گیاهان دارویی و جغرافیای انسانی، مدرک دکتری و حداقل ۵ سال سابقه کار و تدریس) به لحاظ ارتباط ساختار ابزار با تئوری‌ها و مفاهیم نظری پدیده مورد بررسی، انجام شد. به این منظور ابزار پژوهش در اختیار ایشان گذاشته شد و با دریافت نظرات اصلاحی ایشان و اعمال نظرات، پرسشنامه به روایی لازم دست یافت. در تحقیق حاضر، آلفای کرونباخ در دو مرحله مورد ارزیابی قرار گرفت. ابتدا مرحله پیش‌آزمون انجام شد و گویه‌هایی که میزان آلفای کرونباخ نامناسبی داشته‌اند مورد اصلاح و بازبینی قرار گرفتند. سپس در مرحله نهایی بعد از جمع‌آوری پرسشنامه‌های اصلی دوباره آماره آلفای کرونباخ محاسبه شد. نتایج حاصل از محاسبه میزان آلفا به مقدار ۰/۸۹۴ نشان از پایایی ابزار تحقیق دارد.

آنالیز آماری

نرم‌افزار مورد استفاده در این پژوهش SPSS نسخه ۲۲ بود. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها پس از تأیید آلفای کرونباخ، توسط آمار توصیفی فراوانی (درصد فراوانی، میانگین، انحراف معیار) و ارزیابی و ارتباط متغیرها و فرضیه‌های تحقیق توسط آمار تی تست و فریدمن انجام شد. مقادیر متغیرهای کمی به صورت میانگین \pm انحراف معیار و مقادیر متغیرهای کیفی به صورت درصد فراوانی نمایش داده شدند.

یافته‌ها:

نتایج نشان داد که خبرگان محلی در مجموع ۲۵ نفر بودند که از این تعداد، ۱۴ نفر مرد و ۱۱ نفر زن، ۹ نفر دارای تحصیلات دیپلم و ۱۰ نفر سیکل و ۶ نفر زیر سیکل بودند و سن افراد مورد استفاده بالای ۷۰ سال بود.

براساس نتایج حاصل از ۳۷۵ نمونه پرسشنامه محقق‌ساخته به صورت تصادفی توسط مردم، ۱۹۷ نفر مرد و ۱۷۸ نفر زن بوده‌اند. بیشترین افراد مورد مطالعه را گروه سنی ۳۵-۴۵ (۳۹/۵ درصد) با تحصیلات کارشناسی (۳۷/۶ درصد)، وضعیت تأهل، متأهل (۸۴ درصد)، بیمه تأمین اجتماعی (۷۸/۹ درصد)، شغل کارمند (۳۲/۸ درصد) و میزان درآمد ۱-۲ میلیون

بررسی فراوانی وضعیت متغیرهای مصرف قسمت‌های مختلف شوید جهت درمان در شهر اردستان وضعیت توصیفی متغیرهای نحوه مصرف قسمت‌های مختلف شوید جهت درمان نشان داد که به‌طور میانگین ۳/۵۲ درصد از برگ، ۲/۶۴ درصد از ساقه، ۲/۱۴ درصد از میوه، ۲/۰۹ درصد از گل و ۲/۳۰ درصد از بذر گیاه شوید استفاده می‌کردند.

بررسی از نظر هدف مصرف شوید

نتایج مطالعه نشان داد که از گیاه شوید مقدار ۱۳/۳ درصد در درمان بیماری، ۱۸/۹ درصد برای پیشگیری از بیماری، ۳۳/۱ درصد مصرف خوراکی، ۱۵/۷ درصد چاشنی و افزودنی غذا و ۱۸/۹ درصد در تهیه خورشت و غذا استفاده شده است.

بررسی نحوه مصرف شوید جهت درمان

نتایج مطالعه حاضر نشان داد به ترتیب ۳۴/۱ درصد به صورت خشک (چاشنی در غذاها)، ۲۸/۳ به صورت تازه (خوراکی)، ۲۵/۶ درصد به صورت عرقی‌جات، ۶/۴ درصد دم‌کرده، ۴/۳ درصد به صورت جوشانده و ۱/۳ درصد به صورت اسانس از شوید جهت درمان استفاده شده است.

بررسی فراوانی وضعیت متغیرهای مصرف شوید برای مصرف درمان

بررسی نتایج فراوانی وضعیت متغیرهای مصرف شوید به‌منظور درمان به ترتیب نشان داد که میانگین استفاده از بذر تازه آن جهت کاهش چربی خون ۳/۱۳ درصد، استفاده از دم‌کرده بذر جهت درمان درد معده ۲/۰۲ درصد، استفاده از دم‌کرده بذر جهت افزایش شیر در زنان ۱/۸۷ درصد و استفاده از بذر جهت رفع نفخ در دام ۱/۷۳ درصد بود.

بررسی فراوانی وضعیت متغیرهای مصرف شوید برای مصارف صنعتی

نتایج بررسی فراوانی وضعیت متغیرهای مصرف شوید به‌منظور مصارف صنعتی نشان داد که به‌طور میانگین میزان

۲/۶۳ استفاده از برگ خشک همراه با تخم مرغ در تهیه هانیه، تولید سبزی خشک و ۲/۵۳ به صورت کاربرد در تولید محصولات غذایی سنتی مثل خیارشور استفاده می شود. ۱/۳۲ در تولید اسانس، ۲/۰۱ در تولید عرق جات، ۳/۵۵ در

جدول ۱. ویژگی های جمعیت شناختی شرکت کنندگان در پرسشنامه محقق ساخته

متغیر		فراوانی	درصد
جنسیت	مرد	۱۹۷	۵۲/۵
	زن	۱۷۸	۴۷/۵
سن	کمتر از ۲۵ سال	۳۷	۹/۹
	بین ۲۵-۳۵	۹۳	۲۴/۸
	بین ۳۵-۴۵	۱۴۸	۳۹/۵
	بین ۴۵-۵۵	۷۲	۱۹/۲
	بالتر از ۵۵	۲۵	۶/۷
	میانگین \pm انحراف معیار	۳۵ \pm ۱/۰۴۴	
میزان تحصیلات	دیپلم	۱۳۵	۳۶
	کاردانی	۷۰	۱۸/۷
	کارشناسی	۱۴۱	۳۷/۶
	کارشناسی ارشد	۲۵	۶/۷
	دکتری و بالاتر	۴	۱/۱
وضعیت تأهل	متاهل	۳۱۵	۸۴
	مجرد	۶۰	۱۶
بیمه درمانی	تأمین اجتماعی	۲۹۶	۹/۷۸
	تأمین درمان	۵۵	۷/۱۴
	شهری و روستایی	۱۸	۸/۴
	نیروهای مسلح	۴	۱/۱
	سایر	۲	۰/۵
شغل	کارمند	۱۲۳	۳۲/۸
	مشاغل آزاد	۸۸	۲۳/۵
	خانه دار	۱۲۲	۳۲/۵
	بیکار	۲	۰/۵
	در حال تحصیل	۲۱	۵/۶
	بازنشسته	۱۹	۵/۱
میزان درآمد	یک تا دو میلیون تومان	۶۵	۱۷/۳
	دو تا سه میلیون تومان	۱۵۲	۴۰/۵
	سه تا چهار میلیون تومان	۱۱۸	۳۱/۵
	بیش از چهار میلیون تومان	۴۰	۱۰/۷
	میانگین \pm انحراف معیار	۲۰۰۰۰۰ \pm ۰/۹۳۳	
محل سکونت	محال	۶۲	۵/۱۶
	فهره	۲۸	۵/۷
	مون	۳۲	۵/۸
	کیودان	۳۶	۶/۹
	راهمیان	۲۲	۹/۵
	باب الریحی	۱۶	۳/۴
	بازار	۲۹	۷/۷
	ابالی	۲۰	۳/۵
	کوشک	۲۳	۱/۶
	شهرک ها	۱۰۷	۵/۲۸

بررسی دانش بومی محله‌های مختلف شهر اردستان در زمینه کاربرد درمانی گیاه شوید
 نتایج حاصل از آماره‌های استنباطی آزمون تی نشان می‌دهد که از قسمت‌های مختلف گیاه شوید (برگ، ساقه، میوه، گل و بذر) جهت درمان، برگ گیاه شوید بیشتر از سایر قسمت‌ها

مورد استفاده بوده است؛ زیرا سطح معناداری آن کمتر از ۰/۰۵ بوده و کرانه‌های بالا و پایین آن مثبت می‌باشد. دیگر قسمت‌های مختلف گیاه شوید جهت درمان با توجه به سطح معناداری پایین‌تر از ۰/۰۵ و منفی بودن کرانه‌ها دارای استفاده کم هستند (جدول ۲).

جدول ۲. یافته‌های استنباطی آزمون تی برای بررسی اثر قسمت‌های مختلف گیاه شوید در درمان

ارزیابی شاخص	حد متوسط: ۳					بعد	
	اطمینان در سطح ۹۵٪		تفاوت میانگین	سطح معناداری	آماره تی		زیرمعیارها
	کرانه بالا	کرانه پایین					
استفاده زیاد	۰/۶۵	۰/۴۰	۰/۵۲۳	<۰/۰۰۱	۸/۳۰۴	برگ	
استفاده کم	-۰/۲۳	-۰/۴۹	-۰/۳۶۰	<۰/۰۰۱	-۵/۵۵۸	ساقه	
استفاده کم	-۰/۷۳	-۰/۹۸	-۰/۸۵۶	<۰/۰۰۱	-۱۳/۸۷۰	میوه	
استفاده کم	-۰/۷۹	-۱/۰۴	-۰/۹۱۵	<۰/۰۰۱	-۱۴/۶۶۹	گل	
استفاده کم	-۰/۵۷	-۰/۸۳	-۰/۶۹۶	<۰/۰۰۱	-۱۰/۴۵۷	بذر	
استفاده کم	-۰/۳۶۲۸	-۰/۵۵۸۸	-۰/۴۶۰۸۰	<۰/۰۰۱	-۹/۲۴۴	کل	

به‌منظور شناسایی انواع بیماری‌های قابل درمان با گیاه شوید به آماره‌های استنباطی آزمون تی در جدول ۳ مراجعه می‌شود. نتایج حاصل از میانگین نشان می‌دهد که استفاده از بذر و تازه آن جهت کاهش چربی خون زیاد می‌باشد؛ زیرا سطح معناداری

آن کمتر از ۰/۰۵ بوده و کرانه‌های بالا و پایین آن مثبت است. استفاده از شوید در درمان دیگر بیماری‌های ذکر شده با توجه به سطح معناداری پایین‌تر از ۰/۰۵ و منفی بودن کرانه‌ها کم هستند.

جدول ۳. یافته‌های استنباطی آزمون تی برای بررسی موارد درمانی گیاه شوید

ارزیابی شاخص	حد متوسط: ۳					بعد	
	اطمینان در سطح ۹۵٪		تفاوت میانگین	سطح معناداری	آماره تی		زیرمعیارها
	کرانه بالا	کرانه پایین					
استفاده کم	-۰/۸۷	-۱/۰۸	-۰/۹۷۶	<۰/۰۰۱	-۱۷/۷۷۶	استفاده از دم‌کرده بذر جهت درمان درد معده	
استفاده کم	-۱/۰۲	-۱/۲۴	-۱/۱۳۱	<۰/۰۰۱	-۲۰/۲۶۵	استفاده از دم‌کرده بذر جهت افزایش شیر در زنان	
استفاده کم	-۱/۱۷	-۱/۳۷	-۱/۲۶۷	<۰/۰۰۱	-۲۴/۸۱۸	استفاده از بذر جهت رفع نفخ در دام	
استفاده زیاد	۰/۲۶	۰/۰۱	۰/۱۳۳	<۰/۰۰۵	۲/۱۰۸	استفاده از بذر و تازه آن جهت کاهش چربی خون	
استفاده کم	-۰/۷۲۷۱	-۰/۸۹۲۹	-۰/۸۱۰۰۰	<۰/۰۰۱	-۱۹/۲۰۸	کل	

بررسی دانش بومی مردم محله‌های مختلف شهر اردستان در

زمینه کاربرد صنعتی شوید

برای بررسی و ارزیابی کاربردهای صنعتی شوید از آماره‌های استنباطی آزمون تی استفاده شد. نتایج حاصل از میانگین نشان می‌دهد که در استفاده صنعتی از گیاه شوید، تولید سبزی

خشک به دلیل سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ و کرانه‌های بالا و پایین مثبت در بین مردم محله‌های مختلف استفاده زیادی دارد. دیگر کاربردهای صنعتی شوید ذکر شده با توجه به سطح معناداری پایین‌تر از ۰/۰۵ و منفی بودن کرانه‌های بالا و پایین دارای استفاده کم بین مردم هستند (جدول ۴).

جدول ۴. یافته‌های استنباطی آزمون تی برای بررسی کاربردهای صنعتی شوید

ارزیابی شاخص	حد متوسط: ۳					بعد	
	اطمینان در سطح ۹۵٪		تفاوت میانگین	سطح معناداری	آماره تی		زیرمعیارها
	کرانه بالا	کرانه پایین					
استفاده کم	-۰/۲۴	-۰/۴۹	-۰/۳۶۵	<۰/۰۰۱	-۵/۶۷۶	استفاده از برگ خشک همراه با تخم مرغ در تهیه هانیه	
استفاده کم	-۱/۶۱	-۱/۷۵	-۱/۶۸۰	<۰/۰۰۱	-۴۵/۲۱۸	تولید اسانس	
استفاده کم	-۰/۸۹	-۱/۰۸	-۰/۹۸۷	<۰/۰۰۱	-۱۹/۹۵۳	تولید عرقی جات	
استفاده زیاد	۰/۶۶	۰/۴۴	۰/۵۴۹	<۰/۰۰۱	۱۰/۰۲۸	تولید سبزی خشک	
استفاده کم	-۰/۳۵	-۰/۶۰	-۰/۴۷۵	<۰/۰۰۱	-۷/۲۸۴	کاربرد در تولید محصولات غذایی سنتی مثل خیارشور	
استفاده کم	-۰/۵۲۱۹	-۰/۶۶۱۱	-۰/۵۹۱۴۷	<۰/۰۰۱	-۱۶/۷۱۳	کل	

کاربرد صنعتی شوید و فرآورده‌ها

است. استفاده از بذر و گیاه تازه شوید جهت کاهش چربی خون، با توجه به اینکه در سطح اول قرار گرفت، دارای مصرف خیلی زیاد در نزد شهروندان می‌باشد. استفاده از دم‌کرده بذر جهت درمان درد معده، افزایش شیر در زنان و رفع نفخ در دام در سطح سوم و دارای مصرف کم برای درمان است (جدول ۵).

سطح‌بندی و مقایسه میزان مصرف شوید در درمان برخی

بیماری‌ها

نتایج بررسی میزان مصرف شوید برای درمان، طبق آزمون فریدمن (سطح معناداری <۰/۰۰۱) نشان داد که میانگین مصرف در مورد گیاهان مختلف با یکدیگر متفاوت است. در گیاه شوید میانگین مصرف ۲/۵ و انحراف معیار آن ۰/۵۵۹ است

جدول ۵. یافته‌های استنباطی آزمون فریدمن برای بررسی کاربردهای درمانی شوید

میزان مصرف	میانگین	هدف درمانی
مصرف خیلی زیاد	۳/۴۴±۰/۰۶۳	استفاده از بذر و تازه آن جهت کاهش چربی خون
مصرف کم	۲/۳۷±۰/۰۵۵	استفاده از دم‌کرده بذر جهت درمان درد معده
مصرف کم	۲/۱۹±۰/۰۵۶	استفاده از دم‌کرده بذر جهت افزایش شیر در زنان
مصرف کم	۲/۰۰±۰/۰۵۱	استفاده از بذر جهت رفع نفخ در دام

بحث و نتیجه‌گیری:

به‌روشنی می‌توان دریافت که در یک محیط شهری علاقه و شیوه کاربرد گیاهان دارویی سینه‌به‌سینه و نسل‌به‌نسل منتقل شده است. در بین روش‌های مختلف مصرف شوید شامل جوشانده، دم‌کرده، عرقی‌جات، تازه (خوراکی)، اسانس و خشک (چاشنی در غذاها)، بیشترین فراوانی به‌صورت مصرف خشک (چاشنی در غذاها) و کمترین فراوانی به‌صورت اسانس از شوید جهت درمان گزارش شد. در مطالعه صفری و همکاران، در بررسی اتنوبوتانی و اتنوفارماکولوژی گیاهان دارویی و صنعتی مراتع سمیرم، گیاه شوید، گشنیز و شنبلیله بیشتر به‌عنوان افزودنی به غذا استفاده می‌شدند (۱۷). در مطالعه حشمتی و همکاران، در مطالعه اتنوبوتانی و اتنواکولوژی گونه‌های دارویی مراتع کچیک، که خانواده‌های غالب کاسنی، نعناعیان و چتریان (گشنیز و شوید) بودند، بیشترین نحوه آماده‌کردن توسط مردم جوشانده، دم‌کرده و مرهم به‌صورت تازه و غالباً به شیوه مصرف داخلی بودند. استفاده از بذر و گیاه تازه شوید جهت کاهش چربی خون، با توجه به اینکه در سطح اول قرار گرفت، دارای مصرف خیلی زیاد در نزد شهروندان بود و استفاده از دم‌کرده بذر جهت درمان درد معده، افزایش شیر در زنان و رفع نفخ در دام در سطح سوم و دارای مصرف کم برای درمان بود (۱۸).

در بررسی نتایج فراوانی وضعیت متغیرهای مصرف شوید به‌منظور درمان، هدف درمانی کاهش چربی خون بیشترین و استفاده از بذر جهت رفع نفخ در دام کمترین فراوانی را داشت. وزیری، در مطالعه خود در شناسایی و مصارف سنتی برخی از گیاهان دارویی در بخش جعفرآباد استان قم، گزارش کرد که شوید به‌عنوان یکی از گیاهان غالب مورد کشت در این منطقه در کاهش چربی خون از طریق مصرف به‌صورت برگ بسیار مؤثر است (۱۹) که با نتایج حاضر تطابق دارد. از شوید (*Anethum graveolens* L.) در منابع مختلف، کاربردهای درمانی نسبتاً مشابهی ذکر شده است (۲۰). عصاره شوید با خاصیت ضدچربی بالا، باعث بهبود وضعیت آنتی‌اکسیدانی از طریق کاهش پراکسیداسیون چربی در کبد می‌شود (۲۱). این

گیاه به‌صورت خام در تهیه غذا، عرقیات و کاهش میزان چربی خون به‌طور گسترده‌ای مصرف می‌شود (۱۹). به‌منظور شناسایی انواع بیماری‌های قابل‌درمان با گیاه شوید، استفاده از بذر و مصرف تازه آن جهت کاهش چربی خون زیاد می‌باشد. فروزش و همکاران در مطالعه خود مؤثر بودن مصرف شوید در درمان کاهش چربی خون، بیماری‌های گوارشی و قند را گزارش کردند (۲۲) که با نتایج حاضر در مصرف شوید جهت کاهش چربی خون مطابقت دارد. در مطالعه فدوی، نتایج نشان داد که مردم شهرستان اردستان برای درمان بیماری‌های پوستی، تنفسی، سرماخوردگی، عصبی، گوارشی، روانی، عروقی، معده‌درد، سردرد، پادرد، فشارخون، چربی خون و ... از داروهای گیاهی استفاده می‌کنند (۲۳). در شهرستان اردستان چربی خون از بیماری‌های رایجی است که اکثر مردم برای درمان آن از گیاهان دارویی و به‌ویژه شوید استفاده می‌کنند. به‌طور مشابه خدایاری و همکاران (۱۲) در شمال شرق خوزستان و دولتخواهی و نبی‌پور (۱۱) در شمال شرق حوزه آبریز خلیج فارس، و مهربانی و همکاران (۱۳) در شهرستان بافت نیز استفاده از بذر، میوه یا برگ شوید به‌عنوان کاهنده چربی خون را گزارش دادند که با نتایج حاضر منطبق است. عصاره شوید پایین‌آورنده چربی (۲۴) و کلسترول (۲۵) خون است. مطالعات نشان می‌دهد که شوید می‌تواند میزان قند خون را کاهش دهد و به‌علت داشتن خواص آنتی‌اکسیدانی می‌تواند هم‌زمان با کاهش قند خون میزان تری‌گلیسرید و کلسترول خون را نیز پایین بیاورد (۲۶).

براساس نتایج، استفاده از دم‌کرده بذر برای درمان ناراحتی‌های معده در درجه دوم فراوانی قرار داشت که خدایاری و همکاران نیز به کاربرد این گیاه به‌عنوان ضدنفخ و تقویت معده اشاره کرده‌اند (۱۲) که همسو با نتایج حاضر است. بذر شوید برای کسانی که اشتهای زیادی به غذا ندارند توصیه می‌شود؛ زیرا اشتها را زیاد و معده را تقویت می‌کند (۲۷). بذر شوید خاصیت درمانی مشابه با رازیانه، انیسون و زیره سیاه دارد و در تهیه بعضی از فرآورده‌های ضدنفخ کودکان شیرخوار استفاده می‌شود (۲۸). ترکیبات برگ‌های این گیاه

اغلب از گروه پلی فنل ها هستند که دارای خاصیت انقباضی می باشند (۲۹). مطالعات نشان داده است که عصاره شوید در درمان زخم های معده و مهار ترشحات آن در موش مؤثر بوده است و باعث کاهش بروز زخم معده در موش می شود. به نظر می رسد این تأثیرات به دلیل وجود ترپین ها و فلاونوئیدها در عصاره این گیاه باشد (۲۷).

همچنین در بین مصارف صنعتی شوید، تولید سبزی خشک دارای بیشترین و تهیه اسانس دارای کمترین مصرف بود. برگ های تازه و خشک شده گیاه شوید مانند زیره سیاه، معطر می باشند و برای طعم دهی در تهیه بسیاری از غذاها به کار برده می شوند. از سبزی خشک شوید به عنوان یک سبزی معطر برای تهیه سبزی پلو استفاده می شود. شوید خشک برای کاهش کلسترول خون، پوکی استخوان، رفع استفراغ مفید بوده و مقوی معده هم می باشد. یکی از مهم ترین خاصیت های موجود در این سبزی خشک، وجود موادی مانند مس، پتاسیم، منگنز، منیزیوم و ویتامین های موجود در آن است که برای پوست و مو و سیستم عصبی بدن مؤثر می باشد. همچنین دارابودن فیبر و غنی بودن از آنتی اکسیدان از خواص دیگر این سبزی است. شوید خشک حاوی خواص فوق العاده ای بوده و ترکیبات آن شامل کارون، کومارین، فلاونوئیدها، لیموئن و فتالیدها است. نتایج بررسی ها نشان می دهد که کارون و لیموئن موجود در شوید باعث نابودی تومورها شده و فلاونوئیدهای موجود در آن، رادیکال های آزاد را خنثی می کند. کومارین و فتالیدها نیز ترکیباتی هستند که باعث تحریک آنزیم های مقابله کننده با سرطان در بدن می شوند (۷).

دانش بومی مرتبط با گیاهان دارویی و معطر با سرعت زیاد در حال فراموشی و از بین رفتن است. شهرستان اردستان به دلیل

برخورداری از گونه های گیاهی، منطقه ای ارزشمند به لحاظ غنای گونه ای و دانش بومی از مناطق مهم گیاهان دارویی محسوب می شود. یافته های حاصل از خبرگان محلی در زمینه کاربرد گیاه شوید، حاکی از آن بود که مردم در گذشته برای درمان و پیشگیری از بیماری ها از این گیاه به شیوه های مختلف بهره می بردند و این آگاهی از نسل ها قبل در منطقه وجود داشته است. اهمیت این یافته ها در این است که خواص گزارش شده توسط مردم محلی که از دانش بومی آن ها نشأت گرفته با مستندات علمی و یافته های کنونی همسو و منطبق است. همچنین از سوی دیگر از یافته های حاصل از سنجش آگاهی مردم حال حاضر ساکن در شهر اردستان در زمینه دانش بومی و سنتی کاربرد گیاه شوید در درمان و خوراک و در واقع بهره گیری از دانش گذشتگان می توان نتیجه گرفت که با مدرنیته شدن جوامع و حرکت به سوی پیشرفت های حال حاضر، دانش بومی در حال فراموشی است و همه کاربردهای گذشته به همان قوت باقی نیست، ولی افراد مسن و آگاه هنوز منبعی غنی از این علم تجربی هستند که بر علم و دانش خود بسیار تأکید دارند. شاید بتوان گفت تجربه کمتر نسل جوان تر و آگاهی کمتر آن ها در استفاده از گیاهان دارویی دلیلی بر این امر باشد، که نشان دهنده این است که دانش بومی مربوط به استفاده از گیاهان دارویی و خوراکی در جوامع محلی اردستان کم می باشد. نقطه قوت تحقیق حاضر حفظ و مستندسازی دانش سنتی و بومی مردم و بررسی جاری بودن آن در زمینه گیاه ارزشمند شوید است که می تواند پایه ای برای طب مدرن باشد. همچنان که از گذشته دور تاکنون کاربرد بذر و برگ شوید جهت کاهش چربی خون دارای مصرف زیاد است.

References:

1. Ghadimi Joboni M, Ghavam M. Ethnobotany of medicinal and edible plants in Jubon village of Guilan province using descriptive statistics. *Iranian Journal of Medicinal and Aromatic Plants Research*. 2021;37(1):127-144.
2. Sadeghi J, Maftoon F, Ziaei SA. Herbal medicine: Knowledge, attitude and practice in Tehran. *Journal of Medicinal Plants*. 2005;4(13):60-67.
3. Farhadi M. Golkhology of the species of *Hasrat Joqasem* flowers (Jiqalesmak, Pishuk, Pyguk, ...). *Social Sciences*. 2013;20(63):1-33.
4. Lavari N, Ghasemi M, Nabipour I. Ethnopharmacology of medicinal plants in the southwest of Mond mountain. *Iranian South Medical Journal*. 2017;20(4):380-98.
5. Shakeri Hosseinabad S, Shabaniyan G, Shabaniyan S, Rafiean-Kopaei M, Kheiri S, Lorigooini Z, et al. Evaluating the effect of Dill (*Anethum graveolens* L.) seed essence on pain and vital sign of cesarean delivery with spinal anesthesia. *Journal of Ardabil University of Medical Sciences*. 2017;17(3):311-323.
6. Monsefi M, Gramifar F. Effects of aqueous fraction of *Anethum graveolens* L. (dill) extracts on fertility and terminal sugar of female rat's reproductive system. *Journal of Birjand University of Medical Sciences*. 2013 Feb 15;19(4):362-75.
7. Zargari A. Medicinal plants. Tehran: University of Tehran Publications; 1992. Vol.2, P:528-531. [In Persian].
8. Okhowat SR. Properties of some fruits, vegetables and plants. Tehran: Brotherhood Research Publications; 2004. P:252. [In Persian].
9. Khezri E. Vegetables and fruits and their properties. Tehran: Elyas Publications; 2013. [In Persian].
10. Amin Gh. Traditional Iranian medicinal plants. Tehran: Ministry of Health and Medical Education, Research Deputy Publications; 1991. [In Persian].
11. Dolatkhahi M, Nabipour I. Ethnobotanical study of medicinal plants used in the northeast latrine zone of Persian Gulf. *Journal of Medicinal plants*. 2014 May 10;13(50):129-43.
12. Khodayari H, Amani Sh, Amiri H. Ethnobotany of medicinal plants in the northeast of Khuzestan province. *Eco-Phytochemical Journal of Medicinal Plants*. 2014;2 (4):12-26.
13. Mehrabani M, Mahdavi Meymand Z, Mirtajadini M. Collecting and identifying a selection of wild plants of Baft township (Iran, Kerman province) and study of their traditional uses. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*. 2013 Dec 10;4(3):275-85.
14. Sabzi Nojadeh M, Amani M, Younessi Hamzekhanlu M. Medicinal uses of rangeland plants by indigenous communities in the Qaradagh region (Case study: Ahar county, East Azerbaijan province). *Journal of Environmental Science Studies*. 2021 Mar 21;6(1):3370-82.
15. Mohammadi S, Aghaeizadeh Torabi A. Medicinal herbs are effective in the treatment of kidney and urinary tract diseases from the viewpoints Islamic medicine. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*. 2014;5(3):227-229
16. Hafeznia MR. An introduction to the research method in humanities. Tehran: Samt Publications; 2010. P:279. [In Persian].
17. Safari A, Ghavam M, Davazdahemami S. Investigating the biological forms and geographic distribution of traditional medicinal plants of Semirom rangelands. *Journal of Plant Ecosystem Conservation*. 2020;8(16):345-364.
18. Heshmati G, Barani H, Mirdeylami SZ. Ethnobotanical and ethnoecological survey on medicinal species (case study Kechik rangelands in the northeast Golestan province). *Indigenous Knowledge*. 2016 Feb 20;1(2):129-54.

19. Vaziri A. Identification and traditional use of some medicinal plants in Jafar Abad district of Qom province, (Iran). *Journal of Qom University of Medical Sciences*. 2018 May 10;12(3):87-95.
20. Mardaninejad S, Janghorban M, Vazirpour M. Collection and identification of medicinal plants used by the indigenous people of Mobarakeh (Isfahan), southwestern Iran. *Journal of Medicinal Herbs*. 2013 Apr 1;4(1):23-32.
21. Bahramikia S, Yazdanparast R. Improvement of liver antioxidant status in hypercholesterolaemic rats treated with *Anethum graveolens* extracts. *Pharmacologyonline*. 2007;3:119-32.
22. Forouzeh MR, Heshmati GA, Barani H. Collection and investigation on ethnobotany of some plants in kohgiluyeh and Boyer-Ahmad province. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*. 2014 Sep 10;5(2):131-9.
23. Fadavi A. Investigation of the use of medicinal plants by different social groups in order to increase health indicators (Case study: Ardestan city) [Dissertation]. Ardestan: Islamic Azad University of Ardestan, Agricultural Engineering, Majoring in Agriculture; 2020.
24. Hajhashemi V, Abbasi N. Hypolipidemic activity of *Anethum graveolens* in rats. *Phytotherapy Research: An International Journal Devoted to Pharmacological and Toxicological Evaluation of Natural Product Derivatives*. 2008 Mar;22(3):372-5.
25. Yazdanparast R, Alavi M. Antihyperlipidaemic and antihypercholesterolaemic effects of *Anethum graveolens* leaves after the removal of furocoumarins. *Cytobios*. 2001 Jan 1;105(410):185-91.
26. Saedi R, Farokhi F. Effect of seed extract (AGSE) (*Anethum graveolens* L. seed extract) on oxidative stress and kidney structure in hypercholesterolemic rats. *Armaghane danesh*. 2018 Feb 10;22(6):686-701.
27. Hosseinzadeh H, Karimi G, Ameri M. Effects of *Anethum graveolens* L. seed extracts on experimental gastric irritation models in mice. *BMC Pharmacology*. 2002 Dec;2(1):1-5.
28. Andalibi B, Zehtab Salmasi S, Ghassemi Gholezani K, Saba J. Changes in essential oil yield and composition at different parts of dill (*Anethum graveolens* L.) under limited irrigation conditions. *Journal of Agricultural Science and Sustainable Production*. 2011 Jul 23;21(2):11-24.
29. Soares PM, Lima RF, de Freitas Pires A, Souza EP, Assreuy AM, Criddle DN. Effects of anethole and structural analogues on the contractility of rat isolated aorta: Involvement of voltage-dependent Ca²⁺-channels. *Life Sciences*. 2007 Sep 8;81(13):1085-93.

